

“BANA ARTIK ÖLÜP GİTMEK YARAŞIR”: OKTAY RİFAT’IN *BAY LEAR* ROMANINDA YAŞLILIK OLGUSUNUN GÖRÜNÜMLERİ

“IT’S RIGHT TIME FOR ME TO GO GENTLE INTO THAT GOOD DEATHS”:
FORMS OF ELDERLINESS PHENOMENON IN THE OKTAY RİFAT’S *BAY LEAR*
NOVEL

Öz

Yaşlılık, eylemselliğin yitirildiği, toplumsal alanlardan kopmaların başladığı, belleğin işlevselliği azalsa da görünürlüğünün arttığı ve ölüm kaygısının yükselişe geçtiği bir yaşam aralığı olarak öne çıkar. Edilgenlikle birlikte yalnızlaşan yaşlı birey, canlılığın sınırları içerisinde kalmak için cinsel erkine, onda memnuniyetsizlik doğuran bugünden kaçmak içinse hatıralarına önem verir. Oktay Rifat’ın *Bay Lear* romanının başkışısı olan Ferruh Sarıbay da yaşlılığın tüm görünümünü yaşar. Onda yaşlılık; cinsellik, hatırlama edimi, yalnızlık ve ölüm üzerinden belirginleşir. Ferruh Sarıbay, cinsel etkinliğini yeniden geçmişinde olduğu gibi harekete geçirmek ve aile üyelerinin onu sürüklediği yalnızlıktan kurtulmak için hizmetçisi Fatma ile evlenir. Umduğunu bulamasa da Fatma üzerinden cinselliğini yaşayarak, eskiden olduğu gibi kendiliğini kurgulamak ve var olduğunu göstermek ister. Kentleşmenin ve modern yaşam biçiminin kesintiye uğrattığı, yalıda kalabalık bir aile içerisinde geçen çocukluğundan ve gençliğinden sonra bir apartman dairesinde yalnızlaşan Ferruh Sarıbay, hatıraları aracılığıyla geçmişine döner. Bu onun için yaşlılıktan gençliğe kaçış gibidir. Kızları ve damadının ilgisizliği de onu iyice yalnızlık duygusuna hapseder. Böylece ölüm tedirginliği de artmaya başlar. Bu çalışmada *Bay Lear* romanındaki yaşlılık olgusu, Ferruh Sarıbay üzerinden cinsellik, hatırlanma edimi, yalnızlık ve ölüm kavramlarıyla irdelelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Yaşlılık, Oktay Rifat, *Bay Lear*, Ferruh Sarıbay.

Abstract

Elderliness remarks as a life span in which people start losing their active lifestyle, breaking away from social space, and rising fear of death and it is the process despite the functionality of the memory decreasing, its importance increases. The elderly individual, who becomes lonely with passivity, attaches importance to his sexual power to stay within the limits of vitality, and to his memories to escape from the present that causes him dissatisfaction. Ferruh Sarıbay, the protagonist of Oktay Rifat’s *Bay Lear* novel, exposes all the aspects of elderliness. Elderliness he feels becomes more visible with sexuality and remembering the process of his past, loneliness, and death. Ferruh Sarıbay gets married to his servant Fatma to reactivate his sexual activity as like in his past and to get rid of the loneliness that his family members forced him to it. Although he fails to find what he expected, he wants to show his existence and reconstruct himself as in past by living his sexuality through Fatma. After he stays alone in his apartment, Ferruh Sarıbay turns to his past when her childhood and youth interrupted by urbanization and modern lifestyle, spent in a crowded family in a mansion through his memories. He returns to the past through his memories. To him, it’s like escaping from elderliness to youth. The apathy of his daughters and son-in-law also confines him to the feeling of loneliness. In this way, his fear of death begins to increase. In this work, the phenomenon of old age in the novel *Bay Lear* is examined with the concepts of sexuality, the act of being remembered, loneliness, and death through Ferruh Sarıbay.

Keywords: Novel, Elderliness, Oktay Rifat, *Bay Lear*, Ferruh Sarıbay.

Ali KARAHAN

Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:

Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi, İnsan
ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin,
Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5199-7272

E-mail: alikarahan@tarsus.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 02.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 20.11.2022

Kaynak Gösterim / Citation:

Karahan, Ali. ““Bana Artık Ölüp
Gitmek Yaraşır”: Oktay Rifat’ın *Bay
Lear* Romanında Yaşlılık Olgusunun
Görünümleri”, *Yeni Türk Edebiyatı
Araştırmaları*. 14/28, 051-076.

http://dx.doi.org/10.26517/ytea.522

Extended Summary

A person starts to be isolated from power-oriented jobs, personal relationships, and social spaces in the period of elderliness which can accept as an era of declining actuality and naturally rising stagnation. The elderly person who is starting to be positioned away from the network of relationships even could be devaluated by his own family. All of these schemes cause the concentration of emotion of loneliness in a person. Conditions of losing of partner, physical disability and living depending on someone increase old people's loneliness. Also, because of the process of rapid modernization, urbanization, and people's changing their lifestyles from living in large residences such as waterside residences to moving to narrow spaces such as apartments has restricted life in interaction with elderly people. Urbanization that reaches its peak with the modern thought born of positivism and rationality has changed the boundaries of the family institution. In this transformation period, huge families have been divided and providing material and moral protection gives way to exclusion from the family. In this way, the existence of the elderly person in the family becomes questionable. Also, when this happens, a person loses the will of decision making and personal autonomy. An elderly person who has lost his authority in the family gradually loses his ability of freedom and will of decision making. As a result of all this, realizing that he is approaching death, the old person panics. Therefore, an elderly person always turns to memoirs to prove that his memory still has functioned. That happens when the person feels his elderliness and tries to get rid of the present that caused his dissatisfaction. Memories emerge as intervals of life that the elderly bring back with a nostalgic attitude. It is an attempt to make oneself and update one's life. Sexual unions enable the person to be connected to life in old age. Thus, it may be possible to get rid of the negative emotional states created by old age and emphasize vitality.

Ferruh Sarıbay, who can be examined through concepts such as loneliness, death, the act of remembering, and sexuality, which is the manifestations of old age in Oktay Rifat's *Mr. Lear*, lost his wife,

moved from the mansion where he was born and grew up, to his apartment and its restricted area, and became his maid because he was isolated by his daughters and son-in-law. He is a novelist who married Fatma. The marriage of Ferruh Bey, who shows his sexual power in existential form, with Fatma is the answer of him to his daughter and son-in-law who saw him as weak, and incompetent and treated him as dead. Ferruh Bey experiences intense sexual desires in a way that is obvious from the outside and thinks that he will reach saturation with Fatma. Although Ferruh Sarıbay does not find what she hopes for, Fatma uses her femininity to cash the notarized inheritance waiver she signed at the beginning of their marriage. Ferruh Bey, who sees and perceives Fatma as a female exterior, is disturbed by the difference in culture and environment between them. Seeing sexual activity as participation in life has led Ferruh Sarıbay to be with many women in his past and still desires it. Therefore, he struggles with the restriction of his daughters and son in love. Feeling elderliness stuck him in the past. That is because the negative side of today and elderliness causes dissatisfaction in him. So, beautiful days of the past charm him. He doesn't want to lose their past and therefore recalls their memories in detail. He does not want to lose his old life and remembers his memories in detail by examining them. Ferruh Bey's purpose with the act of remembering is to update and even renew his life. Despite growing up in the interactive environment of traditional life, Ferruh Sarıbay, who had the mansion demolished and built an apartment after the persuasion of the girls and his groom, seems to have been uprooted. His return to his memories is a move against rooting and the siege of modern times. Because, by going back to the past, he wants to get rid of immobility, stockiness, bondage, and detention. Losing his wife, witnessing the death of his friends, and being ostracized by his family makes Ferruh Sarıbay completely isolated. Even if he remarries, indifference prevents him from coming out of this emotional state. Lack of communication with his wife and daughters also deepens his loneliness. In times of loneliness, she takes refuge in her memories of her ex-lovers K. and Alexandra. In addition, writing a letter to his old loves K. and Alexandra is the result of Ferruh Sarıbay's search for

ways to get rid of loneliness. Loneliness triggers Ferruh Sarıbay to remember her past. The main reason for this is that it used to have a rich environment in terms of human relations. Ferruh Bey, who has fallen into the phenomenon of old age with the end of his youth, becomes a person who has been pushed aside by his family, pushed aside alone, and even his new wife cannot experience the second spring. Since Ferruh Sarıbay has experienced all the manifestations of old age, he will inevitably feel death imminent and feel death anxiety. As he thinks about his memories, he realizes that all the people who built his existence in him are dead. This causes him to learn about death, get used to death, and after a while, he does not react to death. His new wife Fatma, daughters Selime and Ferhunde as well as his son-in-law Süleyman expect Ferruh Sarıbay to die as soon as possible so that they can inherit. Ferruh Sarıbay's desire to live with his sexuality despite the negativities of his loneliness and death anxiety and his desire to live with his memories is the reason why his son-in-law Süleyman compared him to Shakespeare's King Lear, who tried to share his inheritance with his daughters but could not reach a fair conclusion.

Giriş

Kişiden kişiye çevreden çevreye değişebilecek tanımlar içermeye olasılığı barındırır da yaşlılık; biyolojik, fizyolojik ve psikolojik değişimlerin görüldüğü, insanın güç ve yeti kaybına uğradığı, tamamen olmasa da durağanlığın arttığı ve bunun toplumsal boyutta farklılıklara yol açtığı bir dönemdir. Yaşlanmanın ölüme doğru adım atma olarak algılandığı, yaşlılarınsa faydasız olarak görüldüğü zamanlar olsa da (Tufan 19-20), aslında yaşlılık kişinin kendini nasıl hissettiğiyle ilgilidir. Yaşlılıkta, eylemsellik açısından zorlanmaya başlayan insanın var olabilmeye karşı taşıdığı bilgi ve deneyim seviyesi artar. Deneyim ve atalarından aktarım yoluyla edindiği bilgi, yaşlı kişiye saygı duyulmasını sağlar ve ona bir ululuk statüsü kazandırır. Yine de eylemselliğin azalması yaşlı kişiyi toplum kademelerinde doldurduğu alanlardan uzaklaştırır ve onu diğer insanlardan soyutlar. Tam da bu durumun gerçekleşmesi *yaşlılık duygusunu* kesifletirir (Kalkan 3-5).

Belleği görünür kılan hatırlama ediminin, insandaki etrafını algılama seviyesinin ve kendine yetebilmenin azalması yaşlılık duygusunun iyiden iyiye hissedilmesine sebep olur. Böylece kişi toplumsal rollerinde edilgen bir konuma düşer (Canatan 14). Bu sürecin sonunda ise yaşlı kişi ölümü daha çok düşünür hâle gelir. Toplumda da ölümün yaşlılara özgü bir evre olduğu düşüncesi hâkimdir. Yaşlanmanın kişide gelecek düşüncesini kesintiye uğratması, ölümün görünürleşmesini sağlar. Buna bir de eş/akran ölümüne şahit olmak eklendiğinde yaşlı kişinin ölüm endişesi artar. Çevresinin ona olan ihtiyacının kalmadığını hissetmesi yaşlılarda gereksiz/faydasız olduğuna dair düşünceleri de su yüzüne çıkarır. Ölüm isteğinin kabarması da bu durumda gerçekleşir. Başka bir ihtimalse ölümün yaşlı kişide bir korku yaratmasıdır. Kişinin psikolojisinde hasara sebep olan ölüm korkusu, kişiyi yaşam hazzından da alıkoyar.

Başta belirtildiği üzere yaşlılık farklı algılamalara uygun bir olgudur. Örneğin, Aristoteles *Retorik* adlı eserinde yaşlılar için olumlu algı yaratacak ifadeler kullanmaz. Ona göre yaşlılar ılımlı olmalarına rağmen korkaktır (131). Eskiden sahip oldukları yaşam güzelliklerini kaybettikleri ve onları gençlerin elinde gördükleri için yaşlılar, gençleri

kıskanır (124). Farklı bir yaklaşım olarak Goethe, yaşlılığı daha çok deneyimle ilişkilendirip olumlarken, Schopenhauer ise yaşlılığın mutsuzlukla değil kazanılmış deneyimlerle anılması gerektiğini düşünür (Arslan 27-28).

Yaşlı kişiyi toplumsal ilişkilerin uzağına ötelemek onu çevreden soyutlar. Maruz kaldıkları toplumsal yalıtım da onlardaki yalnızlık duygusunu artırır. Bir çevreye ait olma duygusunu yitiren yaşlı kişi, insanlarla yeterli derecede bağ kuramaz hâle gelir. Böylece duygusal yalnızlık toplumsal yalnızlığa da yol açar. Yaşlı kişi artık kendini bir grubun, yaşantının veya etkinliğin parçası olarak görmez. Tabi yaşlı kişinin bu ruh hâline girmesinin bazı sebepleri şu şekilde sıralanabilir: eş kaybı, fiziksel yetersizlik, hastalıklar, bağımlı olma zorunluluğu. Özellikle pozitivizmin ve rasyonalitenin doğurduğu modern düşünceyle zirveyi bulan kentleşme, aile kurumunun sınırlarını da değiştirir. Aileler küçülür ve faydasız görülen yaşlı kişilere sağlanan maddi ve manevi koruma yerini dışlamaya bırakır. Böylece yaşlı kişinin aile içindeki otoritesi bir kenara, varlığı dahi tartışılır hâle gelir. Ayrıca bu, karar alma gücünün ve bireysel özerkliğin de kaybı demektir.

Yaşlılığın beklenmedik oluşu, gençken insanın yaşlanacağı gerçeğine kapılmadan yaşaması ve ölümü diğer insanlara nazaran yaşlıların daha çok kurgulaması, yaşamın bu evresinin nasıl anlaşıldığının göstergesidir (Beauvoir XV). Hatırlama ediminin kaybı yaşanmadığı sürece ise yaşlılar, bellekleri sayesinde kalabalık içerisinde bir imtiyaz edinir (Beauvoir 106). Bu, diğer insanların/gençlerin şahit olmadığı olaylara vakıf olma yeteneğinden gelir. Yaşlıların belleğinin zamanın daha gerilerine hâkim oluşu (Assmann 61) ona toplumsal/kültürel bir hazine olma şansı kazandırır. Ayrıca Assmann, hatırlamayı şimdiki zamanı yıpratma/geçersiz bırakma girişimi olarak görür (81). Yaşlı kişi de hâkimiyetini kuramadığı şimdiki zaman yerine diğer insanlar nezdinde üstün olduğu geçmiş zamana sığınmayı yeğler. Tabi bu, yaşlı kişinin hatırlama edimini yitmediği sürece mümkündür.

Yaşam hazzı düşen yaşlı kişiler, artık etkin olmaktan edilgen olmaya geçiş yapar. Fakat güçlü belleğin yerini unutuşa bırakmaması için devamlı hatırlama edimine sığınılır. Bu, yaşlının kendi belleğini ve

yaşantısını güncelleme girişimidir. Çünkü unutmak da bir nevi ölüm gibidir. Yaşlı kişi, unutarak hiç yaşamamış olma duygusuna kapılmaktan sakınır. Ricoeur'a göre de hatırlamanın amacı "...unutmanın gidişatını yavaşlatmak, hatta onu sekteye uğratmaktır" (470). Hatırlama, yaşlılığı bir kazanıma da çevirebilir. Gençlerin doğrudan deneyimleyemeyeceği şeyleri onlara belleğinin gücüne yaslanarak anıları vasıtasıyla aktaran yaşlı kişi, hatırlayarak bilgi ve deneyimini aktarır ve çevresinde bir bütünlük oluşturur (Draaisma 57). Aristoteles geleceği umutla ilintileyerek yaşlıların daha çok geçmiş ve anılarla yaşadığını belirtir (127-130). Çünkü yaşlı kişi gelecek kaygısından azade olur ve kendini anılarıyla doğal olarak geçmişiyile var eder. Böylece yaşlı kişi geçmişe bakarak yaşamındaki iyi ve kötünün karşılıklı durumunu da gözden geçirir. Çözümüne kavuşmamış sorunlar, anılarla yaşlı kişinin şimdiki zamanına taşınabilir. Ölümün de iyice yakın olduğu duygusu yaşlıya pişmanlık ve acı veren deneyimlerini hatırlatır.

Hatırlama edimi yaşlı kişiye ölümün yaklaştığı gerçeğinden ve canlılığını yitirdiği düşüncesinden kaçma yolunu açar. Böylece anılar vasıtasıyla yaşlılık çemberinden kısa bir zaman aralığı da olsa çıkılabilir. Tıpkı bunun gibi cinsellik de kişiyi yaşlılıktan uzaklaştırır. Cinsel erk, yaşlı kişinin yaşamla bağ kurmasına ve kendini yeniden genç/canlı hissetmesine sebep olur. Yaşlılıkta cinsel ilişki kurma, kişilerde psikolojik anlamda güç kazanımını da doğurur. Bu cinsel tatminden çok duygusal eksikliğin giderilmesi içindir. Hatta bu dönemde yapılan evliliklerde cinsellik başat sebep olabilir. Yaşlı kişi evlenme yoluyla cinsel yaşantı kurmaya çalışarak aynı zamanda duygusal ve bedensel sağlığına dikkat eder. Bu girişim bir nevi yaşlılığın yarattığı olumsuz duygularından çıkma çabasıdır.

Oktay Rifat'ın *Bay Lear*'i Ferruh Sarıbay

Oktay Rifat'ın son romanı olan *Bay Lear*, başkişi Ferruh Sarıbay'ın bireysel hikâyesine son derece soyut ve olayları silikleştiren bir anlatımla büyüteç tutan eserdir. Kurgunun sonuca bağlanmaması, modern bir bakışla geleneğin değerlendirilmesi ve kentleşmeyle

'Bana Artık Ölüp Gitmek Yaraşır': Oktay Rifat'ın *Bay Lear* Romanında Yaşlılık Olgusunun Görünümleri

bozulan aile ilişkilerinin irdelenmesi romanın ilk dikkat çeken yönleridir. Modernizmin düşünceden eyleme geçmesiyle ortaya çıkan kentleşme, romanda Ferruh Sarıbay'ın babası Sait Bey'den kalan yalıtıyı yıktırıp yerine apartman yaptırmalarıyla vurgulanır. Mevcut mal varlığının el değiştirmesi için Ferruh Sarıbay'ın ölümüne gün sayan kızı ve damadı da bu apartmanda babalarıyla oturmaktadır.

Yaşlılığın getirdiği duygu durumlarını da yaşayan Ferruh Sarıbay, hizmetçisi Fatma ile evlenir. Bu, onun hem miras derdine düşen çocuklarına bir cevabı hem de yaşama sarılma hamlesidir. Bu nedenle romanda, modern zihinlere sahip, çıkarıcı kız ve damatla, gelenekli düşünceyle yaşamını sürdüren Ferruh Sarıbay'ın mücadelesi yer yer bir alaycılıkla ele alınır. Özellikle bilinç akışı ve iç monolog gibi anlatım yöntemlerinin yoğun şekilde kullanılması romanın ne derece bireye eğildiğinin de göstergesidir. Pek ilgi görmemesine rağmen Selim İleri'ye göre *Bay Lear*, Oktay Rifat'ın "gizli başyapıtıdır" (12).

Roman, yazar anlatıcısıyla başlasa da daha sonra Ferruh Sarıbay ve damadı Süleyman, anlatıcı konumuna gelir. Her üç bölüm, sırasıyla yazar, Ferruh Sarıbay ve Süleyman'ın anlatıcı olduğu kurguyu içerir. Joyce'dan etkilendiğini belirten Oktay Rifat, romanı çalاکalem yazdığını söylese de (223) kurgu, değişen zaman düzlemleri, birden çok anlatım yöntemi ve kişiden kişiye göre farklılaşan söylemiyle zenginlik arz eder. Olaylar Ferruh Sarıbay'ın eşinin vefatının ardından hizmetçisi Fatma ile evlenerek yalı yerine yaptırdığı apartmana taşınmasıyla başlasa da geçmiş zamana ve yalı içinde teşekkül eden aile yaşamına anılar vasıtasıyla yapılan geri dönüşlerle/hatırlamalarla devam eder. Yaşlılık günlerini yaşayan Ferruh Sarıbay, hâlde yaşama sarılma mücadelesini, ona ölmüş gibi davranan kızı ve damadına karşı verir. Çünkü kızları ve damadı Süleyman'ın amacı mirası bölüşmek ve Ferruh Sarıbay'a "Bana artık ölüp gitmek yaraşır" (Rifat, *Bütün Şiirler* I 54) dedirtmektir. Bu mücadele onun için var oluş bilincine dönüşür ve herhangi bir olayda eşi Fatma'yı dahi savunması çocuklarına bir cevap niteliği taşır.

Romanın Ferruh Sarıbay'ın geçmişinin ele alındığı olay örgüsünün diğer kısmında, hatırlama edimiyle ortaya çıkan anılar, sığınılan ve

şimdiki zaman yerine tercih edilen yaşantılardır. Bir eski zaman genci olan Ferruh Sarıbay, o günleri unutmaz ve o günlere özlem duyar. Ama bu bir geçmiş inşa etme girişimi değildir, şimdiki zamanın tüm olumsuzlukları ve yaşlılığın ona biçtiği tüm rollere karşı, gençliğindeki canlılığın ve güzel günlerin cazip gelmesidir. Çünkü Ferruh Bey'in geçmişi, şimdiki zamanından daha renkli, yaşanası ve canlıdır. Bu biraz da Ferruh Sarıbay'ın modernizmin yarattığı yeni dünyaya, sınırlı aile hayatına, çıkarıcı yaklaşımlara ve insanı sıkıştıran apartmana duyduğu memnuniyetsizlik olarak okunabilir. Eski zamanların gelenekli hayatı, tüm zenginliğiyle ve arzulanan olgularıyla Ferruh Bey'e göre onu içine alan modernizm çemberinden kurtuluş yoludur. Bu yolla Ferruh Sarıbay, kopuşu, kuşaklar arası çatışmayı, bölünmeyi ve dağılmayı, maddeciliği reddeder ve zamanın süreklilik arz eden tüm unsurlarıyla geçmişten şimdiye uzanması anlamına gelen imtidat fikrini arzular.

Damadı Süleyman'ın, kızları Ferhunde ve Selime'nin ısrarı üzerine yalılı yıktırıp yerine çok katlı bir apartman yaptıran Ferruh Bey, eşi Fatma Hanım ile de kültürel farklılıklardan dolayı çatışır. Ferruh Bey, yalıda yetişmiş ve günlük yayımları takip edecek kadar kültürel birikim sahibi biridir. Fatma Hanım ise hizmetçidir. Ayrıca bu çatışma yetmezmiş gibi bir de kızları ve eşi arasındaki çatışmaya şahit olur ve taraf tutmaya zorlanır. Çünkü Ferruh Sarıbay evlenebilmek için kızlarıyla noter huzurunda bir belge imzalar. Belgeye göre Ferruh Bey ölürse yeni eşi Fatma'ya miras yoluyla ev/apartman dairesi kalmayacaktır. Fakat Fatma bunu başta kabul etse de daha sonra kızlarla bu konuda sorun yaşamaya başlar. Kurgunun ilerleyen kısımlarında cinselliği yaşlılığın getirdiği kısıtlayıcı durumları aşma yolu olarak gören Ferruh Bey, eşi Fatma'yla anlaşarak onun mirastan mahrum olmasının önüne geçer.

Bütün bu çıkarıcı yaklaşımlar karşısında Ferruh Bey, yaşlılığını görünürleştiren farklı duygu durumları yaşar. Yalnızlık ve ölüm gibi kavramların yanı sıra hatırlama edimi ve cinsel arzular, Ferruh Bey'in aile üyeleriyle yaşadığı karşıtlıklar düşünüldüğünde, ondaki yaşlılık olgusunu somutlar. Bu çalışmada Ferruh Sarıbay'ın yaşlı bir kişi olarak yalnızlık, ölüm/ölüm korkusu, hatırlama ve cinsellik gibi kavramlarla ilişkisi irdelenecektir.¹

1 Yaşlılık temasının/izleğinin görünümünün yer aldığı başka eserlerden de söz edilebilir. Türk edebiya-

Ferruh Bey'in Yaşama Tutunma/Yaşadığını Gösterme Yolu: Cinsellik

Oktay Rifat'ın *Bay Lear* romanında cinsellik, bir tema ve izlek olmasının yanı sıra romanın anlatıcı konumuna getirdiği kişilerinden olan Ferruh Sarıbay için bir var oluş biçimidir. Özellikle romanın kurgulandığı zamanın Ferruh Bey'in yaşlılık dönemine denk gelmesi ondaki cinsel etkinliği sivirtir. Yaşlılık olgusunun görünümü olarak cinsellik, Ferruh Sarıbay'ın ona güçsüz, yetersiz, bakıma muhtaç ve ölü muamelesi yapan kızları, damadı ve yeni eşine verdiği bir cevap biçimidir. Bu yolla Ferruh Bey, canlılığını ispat etmek ve yaşlılığın ona çizdiği sınırları aşmak ister. Bir yanıyla eylemselliği de imleyen cinsel etkinlikler, yaşlılar için yaşama tutunma girişimidir. Ferruh Sarıbay da bu nedenle hizmetçisi Fatma'yla evlenerek cinsel etkinliğini güncelleme peşindedir. Fatma'nın ağzından çıkan "Bıraksam donumun içine sokacak elini. Seksen yaşında ama içinin cücüğü diri. Yattığı yerden bakıyor. Memelerim daha meme. Her yerde varmış demek. Bıraksam gel dediğinde gitsem ossaat atlar" (Rifat 13) sözlerinden anlaşılacağı üzere Ferruh Bey, cinsel isteklerini dışarıdan belli olacak derecede yoğun yaşar. Fatma, onun için cinselliğini yaşayabileceği ve birtakım isteklerini doygunluğa ulaştırabilecek biridir. Fatma da bunun farkındadır. Hatta romanın ilerleyen kısımlarında Fatma, Ferruh Bey'in tutkularını kullanarak ve onu kadınlığıyla ikna ederek evliliklerinin başında noter huzurunda imza attığı miras feragatini bozduracaktır:

Sağ memesini omzuna dayıyor ihtiyarın sokuluyor kulağına bağırıyor:

— Cebinizden çıkacak değil ya, Allah geçinden versin siz öldükten sonra.

Kalacak olan bir aylık alt tarafı. Bacaklarını aralıyor sedirde, sıyrıyor basma entariyi. Horoz ölmüş gözü çöplükte kalmış (Rifat 24).

Ferruh Bey ise kızlarının baskısına rağmen o anda cinselliğini yaşamak uğruna Fatma'ya mirasından pay vermeye razıdır. Çünkü Fatma, Ferruh

tından Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar*'ı, dünya edebiyatından ise Gabriel García Márquez'in *Benim Hüzünlü Orosularım*'ı yaşlılık olgusunun açılım kazandığı romanlara örnektir. Yaşlılığın sembol olarak işlendiği bir diğer roman ise *Yaşlı Adam ve Deniz*'dir. Ernest Hemingway'nin kurguladığı Santiago, yaşlı bir balıkçı olarak romanın başkişisidir. Yahya Kemal Beyatlı'nın "Eylül Sonu" ve Necip Fazıl Kısakürek'in "Bahçedeki İhtiyar" şiirlerinde de yaşlılık olgusu metaforik boyutlarıyla dizelerde yer alır. Yahya Kemal Beyatlı, şiirinde yaşlılığı/ihtiyarlığı hatırlama edimiyle anlamlandırır. Necip Fazıl Kısakürek ise hüzün ve gözyaşı kelimeleriyle yaşlılık çağrışımı oluşturur. Hikâye türü dâhilinde ise ilk akla gelen eserlerden biri Memduh Şevket Esendal'ın "İhtiyar Çilingir"idir. Hikâye, yaşlılığı erdemleriyle belirginleştirir.

Bey için sadece cinsel bir nesnedir. Ferruh Bey onu kadın dışsallığıyla tanımlar: "Şu sallana sallana yürüyen karının gerisini bir küfeye koysan küfe almaz. Fil bacağı" (Rifat 21).

Yaşlılıkla gelen cinsel etkinliğin azalması Ferruh Bey için varlık belirtisinin yitimidir. Çünkü "Var olduğunu hep seksiyile kanıtlamıştı kendine" (Rifat 58). Yaşı ilerleyip, beden gücü zayıfladıkça "... azar azar bu et parçası da onu bırakmış, ondan uzaklaşmıştı" (Rifat 58). Yine de hizmetçisi Fatma ile evliliği cinselliği ve hayatla bağı açısından onun için yeni bir hamledir. Aklından hep "Koynuma girse bıraksa yüreğim dayanır mı! Dayanır niye dayanmasın! (...) Uyanıyorum öyleyse varım. Cogito ergo sum" (Rifat 58) benzeri düşünceleri geçirmektedir. Descartes'in rasyonalizmin temeline yerleştirdiği "Cogito ergo sum/ Düşünüyorum öyleyse varım" sözü Ferruh Bey için yaşlılık döneminde değişime uğrar. Tutkuları sonucunda cinselliği etkin duruma geliyorsa Ferruh Bey canlılığını/varlığını ortaya koyabiliyor demektir.

Fatma'yı öptüm. Öpünce anladım bu öpüşün benim için yaşamsal değerde olduğunu. O kendimi anımsatacak bana, boşluğumu demek istiyorum yokluğumu. Kurtarmak istediğim, memnun etmek ya da uyarmak istediğim kimse yok. Ben varım. Sevişmeyle ayakta durdum. Yine sevişmeyle ayakta kalmalı (Rifat 103).

Benlik ifadesi olarak görülebilecek bu sözler Ferruh Bey için bir savunma kayıdır. Belki de yaşlı olduğu için evlenmesini ve cinsel arzularını yadığı ailesine bunları söyleyerek nedenlerini öne sürer. Ferruh Sarıbay, cinsel etkinlik vasıtasıyla yaşamın içinde olmayı amaçlar. Çünkü gençken de kendini gerçekleştirdiğini düşündüğü etkinlik alanı cinsellik olmuştur. Birçok kadınla birlikte olan Ferruh Bey, ara ara anılarını hatırlayarak cinselliği gündemine taşır ve yeni eşi Fatma üzerinden yeniden yaşamaya kalkar. Fakat Fatma, Ferruh Sarıbay'ın cinsellik üzerinden yaşamla bağ kurma hamlelerine yer yer kayıtsız kalır. Ondaki bu arzuları miras hakkı elde etmek için kullanır. Ferruh Bey de bunun farkındadır ve eşinin bu şartını yerine getirir. Onun için mevcut mal varlığının cinsel etkinliğinin yanında bir ehemmiyeti yoktur. Mal varlığının tamamını miras olarak kızlarına bırakmak yerine, bir kısmını Fatma ile cinsel beraberlik uğruna feda eder. Hatta evliliğine izin vermek için Fatma'nın mirastan feragat etmesini

koşul gösteren kızları ve damadını fırsatçı olarak görür. Onlara miras bırakmak yerine canlılığının belirtisi bir etkinlik olan cinsellik uğruna malının bir bölümünü Fatma'ya verir. Kızları ve damadının da onunla cinsel yaşamı arasında engel teşkil ettiklerini düşünür.

Sevişmeyi buna bağladığını, miras sözleşmesini bozarsam ona elimi uzatabileceğimi anladım, kendime demek istiyorum. Dirliğim sevişmeye, sevişme ona bağlı. Madem önüme çıkardığı engel bu, bu engeli ortadan kaldırmaktan başka güneş yok. Malıma göz dikenlere malımı kaptırmayacağım, kendime saklayacağım, Fatma'ya demek istiyorum (Rifat 103).

Ferruh Bey, cinsel etkinliğini özgürce yaşamak için kızları ve damadıyla mücadele eder. Kızları ve damadı Süleyman, Ferruh Bey'in hizmetçisi Fatma ile evlenmesine başta razı olsalar da aralarında karı-koca yakınlığının ortaya çıkmasına "Bir fuhuş gözüyle" (Rifat 124) bakar. Onların Ferruh Bey'e sınırlar çizmesi, onun için tahammül edilemez bir durumdur. Çünkü cinsellik Ferruh Sarıbay'a yaşamın ta kendisi olarak görünür. Onun için "Başa çıkmak diye bir şey yoktur seviştikçe, sevişebildikçe" (Rifat 123). Cinselliğin yanında ne bir sanat dalı ne de farklı bir kültürel uğraş onun için geçerlidir. Cinsel etkinlik kadar diğer yaşam gereksinimlerine ihtiyaç duymaz. Doğa dahi Ferruh Sarıbay için cinsellik üzerinden alımlanan ve anlamlanan bir dışsallıktır:

Ne resim, ne müzik, ne kitap, bu desteklerden hiçbirine gereksinim duymadım. Cinselliğim yetti bana. Onunla başladım onunla bitireceğim. Bu aynayı kıramam, Fatma'yı demek istiyorum. Doğayı sevmedim. Doğaüstü bir doğadır deniz. Bir kadın rahmine benzettim onu. Yattım üstüne, ipleri topladım, kurdum tüfeğimi, sardalye ve hamsi tuzlanan barakalara doğru yöneldim. (...) Bilincine varmasam da bu gerçek, bulut ardındaki güneş gibi, ısıtıyor beni. Fatma'ya uzatıyorum elimi yaşadığımı kanıtlamak için. Bir odalık. Neden olmasın (Rifat 103-104)!

Fatma, Ferruh Bey'e göre ona canlılığını veren ısı kaynağı gibidir. Ama güneşe benzetilen Fatma'nın Ferruh Sarıbay'ı ısıtmasının, ona hayat vermesinin önünde engel olan bulutlar vardır. Bunlar, Fatma'nın mirastan mahrum kalmasına isteyen Ferruh Bey'in kızları ve damadıdır. Bütün bu engellere/bulutlara rağmen Ferruh Bey, ısınmak/cinsel birliktelik kurmak için güneşin/Fatma'yla birleşmenin önündeki bulutları/kızları ve damadını ötelediği görülür. "Cinsellik ölümsüzdür,

ölümlü olan bizleriz” (Rifat 124) diyen Ferruh Sarıbay, cinsel etkinliği bir nevi bengi su olarak görür. İnsan ölse de insanlığın tensel arzuları ve cinsel birliktelik olgusu süreklilik gösterir. Ferruh Bey de ne kadar bu bengi sudan içebilirse o kadar yaşam göstergelerinin canlı kalacağını düşünür. Bu nedenle yaşlılık dahi olsa onu bu etkinliği olumlamaktan ve eyleme dökmekten alıkoyamaz. Bilakis yaşlılık olgusu onda cinselliğin dürtüselleşmesiyle görünüm kazanır. Onu harekete geçirir, eylemlerine yön verir ve çevresiyle ilişkilerini şekillendirir. Ölüm duygusunun da ölümün yaklaştığı düşüncesiyle yoğunlaşması cinselliği cazip hâle getirir. Böylece Ferruh Sarıbay, kaybetmek üzere olduğu cinsel erkine iyice sarılmaya başlar. Hatta kendine ömür biçmeye dahi kalkar. Fakat Ferruh Bey’in bu hesaptaki kıstası cinselliğini devam ettirebilmektir. “Yaşamak cinselliği yitirmemekse en az beş yılım var daha demektir” (Rifat 149) diye düşünen Ferruh Bey, yaşayabilme kabiliyetini kadınlarla birlikte olmaya bağlar.

Talmin Etmeyen Bugünde Cezbedici Dünü Anmak: Hatırlama Edimi

Yalı ortamının gelenekli yaşantısında büyümesine rağmen, bir apartman dairesinde yaşlılığından dolayı ailesinin ona dayattığı dar alana sıkışan Ferruh Bey, “aradaki yılların bulutu” (Rifat 9) kalktıkça geçmiş hatırlar. Fakat hatırlama edimi salt nostaljiden kaynaklanmaz. Hatırlama arzusu nostaljik bir eylem olmasının yanı sıra Ferruh Bey, yaşamının yaşlılık dönemine denk gelen kısmından memnun değildir. Bu eğilimde Ferruh Bey’in yalıdan apartman dairesine geçerek deneyimlediği kentleşmeyle hayatında bir değişim yaşamasının da etkisi vardır. Çünkü modernleşme nostalji duygu durumuna hız kazandırır (Çopuroğlu 16). Nostalji, bilinci geçmişteki önemli gördüğü bireysel veya toplumsal olgulara sabitler (FioRito-Routledge 1). Nostaljik eğiliminden dolayı imgelemi geçmişe konumlanan Ferruh Sarıbay için “Gençliğin gözüyle bakıldığında, yaşam sonsuz uzunluktaki bir gelecektir; yaşlılık gözüyle ise, oldukça kısa bir geçmiştir” (Schopenhauer 206). O nedenle yaşamını geçmişinden ibaretmiş gibi görür. Doğal olarak da geçmişine adeta büyüteçle bakar. Ferruh Bey, eski yaşamını kaybetmiş, doğduğu ve günlerini idame ettirdiği yerinden edilmiştir. Bu, bir tür

kökünden sökülme ve köksüzleşmeye doğru gidiştir (Cassin 51). Ferruh Sarıbay da köküne/eski yalı yaşantısına özlem duyarak ve gençliğini anımsayarak köksüzleşmeye direnmeye çalışır. Hatırlayarak esas evine, bireysel mekânına dönüş yapmak ister. Bu onun için kızları ve damadına, ayrıca modern zamanın insanı otomotlaştıran kuşatıcılığına sesiz bir isyan (Boym 16) hamlesidir. Kızları ve damadı Süleyman'ın müdahaleleri karşısında aşamadığı sınırlarla karşılaşır ve her dayatmada eski canlı yaşantısı aklına düşer. Hatırlama edimi onun için bir süre sonra hareketsizlikten, sıkışmışlıktan, esaretten ve tutkusuzluktan kaçış hâlini alır. Böylece geçmişte yaşamaya başlar. Daha doğrusu geçmişini bugününe yeğler.

—Ne düşünüyorsunuz beyefendi?

—Abuk sabuk, eski günler gidişat filan.

Ferruh Sarıbay yalıda yaşıyor çoğunlukla. Bir vapura binip karşıya geçiyor, bir meyhaneye giriyor, alışveriş ediyor, kayık yapıyor ritimde, bakır çiviler çakıyor kaburgaya, orkinos avlıyor, (...) kendi sevişmelerine bakıyor uzaktan yabancı biri gibi, dikizler gibi.

(...)

Boğaz'ın öyle günleri var ki, Boğaz'da öyle dumanlar öyle maviler var ki çocukluktan ergenliğe, ergenlikten orta yaşlılığa, oradan ihtiyarlığa doluyor (Rifat 31).

Hatırladığı anılar arasında yer yer gençlik döneminin İstanbul'unun toplumsal ortamı da yer alır. Gençliği, büyüdüğü çevre, yalı hayatı, İstanbul'un semtleri ve mekânları, Ferruh Bey'i de etkileyen siyasal ve toplumsal olaylar, aşk maceraları, birlikte olduğu kadınlar onu geçmişe çeken olgulardır.

Amcası atla giderdi iskeleye. Başkalarını da yaşıyor o ara. Evler evlere karışıyor, sokaklar sokaklara. (...) Politikaya akıl erdiremedi, Anadolu ayaklanmasının anlamını kavrayamadı. Değişmeyen bir şey var nedir o! Parası oldu her zaman. Bana ne! Giyinir kuşanır Beyoğlu'na çıkardı. Lebon'da otururdu. Lebon'a İstanbul beyleri, şık İstanbul hanımları gelirdi. Yukarki koruda bir onluk tutuşturup Çingene kızının eline ağacın dibinde becerdiğini anımsıyor (Rifat 32).

Sokaklara çıkıp dolaşmaya başladıkça "çocukluğun yollarına" (Rifat 48) düşen Ferruh Bey, toplumsal hayattaki değişimden, modernizmin geleneği sekteye uğratmasından, insanların kapıldığı Batılı olma

hevesinden ve bozulan mekân algısından da rahatsızdır. "Amerikalı gibi yulaf unu yemek sabah kahvaltısında, resim asmış olmak duvara, güzelliğine çirkinliğine bakmadan kimin nesi neyin nesi olduğunu düşünmeden, neyi çözümler" (Rifat 49) diye düşünür. Onun devamlı anılarına dönüşü biraz da bundandır. Ferruh Bey çevresindeki değişimden memnun değildir, ona çocukluğundaki, gençliğindeki gelenekli Türk yaşantısı, o devirlerin İstanbul'u ve İstanbul insanı cazip gelmektedir. Çünkü kıyıya uzanan büyük bir bahçe içerisindeki yalıda doğup büyüyen Ferruh Bey, insanı modernitenin çıkmazlarına sürükleyen apartmandan bıkar. Hatta ev eşyalarındaki değişim dahi onu hoşnut etmez. Ona göre "Edirne işi sedirlerden ayağa kalktık, üslupsuz koltuklara çörelendik, hiç olmazsa ayaklarımız Bünyan, Hereke, Yağcıbedir halılarına basıyordu. Şimdi arkaları düz muşamba makine işi halıları çığnıyoruz" (Rifat 49).

Roman kişileri dışındaki anlatıcı da Ferruh Bey'in geçmişini, şimdide anımsayarak yeniden yaşamasına veya şimdinin çevrelediği hâliyle anılarını düşünmesine dikkat çeker:

Geçmişte sürekli olmayan, kopukluğu yok ederek kendiliğinden, birleşiyor. Ayrı damlalar bir kapta bugünkü suyu oluştururken öz anlamına kavuşuyor birdenbire.

Yalı var K. Var. Başkaları var. Bir romancıya benziyor Ferruh Sarıbay, geçmişinden bugüne yansıyan yaşamın belirli bir yaklaşımla varıyor üstüne, kendi kendini seçiyor, bilerek ya da bilmeyerek yeni bir süzgeçten geçiriyor kendini (Rifat 54).

Ferruh Sarıbay'ın anılarında, birlikte olduğu kadınlar da epey bir yer tutar. "Başkalarını getiriyorum kendime durmadan, onlar başkalarını, başkalar başkalarını. Ben onlara yansıyorum onlar bana" (Rifat 58) demesi Ferruh Bey'in hayatının evvelki dönemlerindeki kişileri nasıl algıladığını gösterir. Bunlar, eski arkadaşlar, eski aşklar, akrabalar ve çevresini oluşturan diğerleridir. Sık sık anımsanan K., onun için "Anlatılmaz bir doyum sağlayan kadın"dır (Rifat 59).

Ferruh Sarıbay'ı kuşatan anılarının arasında İstanbul'un zor günleri de vardır. İşgal günlerine şahit olması onu etkilemiştir. Fakat Ferruh Bey, Anadolu'daki milli harekete katılmamıştır. Yine de o günlerde duyduğu korku ve gerilim aklında yer eder: "İşgal orduları geçiyor

İstanbul sokaklarından. Korkmuştu tramvayda. (...) Anadolu'ya geçmedim. Galiçya'daki mekkâreler yürüyor. Asker. (...) İstanbul'un o günkü ezikliğini yüreğim sızlayarak duydum" (Rifat 58).

Yaşlılık psikolojisinin bir görünümü olarak ortaya çıkan hatırlama edimi, Ferruh Sarıbay'ı bazen de zorlamaktadır. Tatmin etmeyen bugünden, cezbeden düne geçişlerde hatırlamak, yaşlılığın etkisiyle güçleşir. Fakat unutmak ölümün kendisidir. Ferruh Bey'in hatıralarının elinden gitmesi onun için yaşlılıktan da daha kötü olan ölümle eşittir: "Bellek yerli yerinde duruyor, ne var ki kutunun ağzı kapalı. Açık bile olsa göz seçmiyor artık, bilinç kapalı. Kapanıyorum kapalıyım" (Rifat 60). Yine de anıların cazibesi onu çekmektedir: "K. çağırıyor, gitmemelik edemem. —İhtiyarladım diyorum. —Bize göre değil diyor, ihtiyarlık" (Rifat 100), "En ufak kıpırtıda K.'yı buluyorum. Geliyor çağırınca" (Rifat 101). Bu, Ferruh Sarıbay için geçici de olsa yaşlılıktan kurtulmaktır. Çünkü anılarında gençlik günlerini, çocukluğunu yaşar ve sınırsız bir özgürlüğe sahiptir.

Geçmişin tatmin ediciliğinin Ferruh Bey de farkındadır. "Eski günlerin doyumu olduğunu, bir anımsama olduğunu anladım, çünkü uyanmamıştım" (Rifat 102) diyerek hafızasının ona bir çeşit oyun oynadığını belirtir. Fakat bu oyuna gönül rızasıyla katılır: "Ey bellek, bir iç savaşın eşliğine getirdin beni. Bu kargaşa eski günlerin bulanık suyu. Şimdi o suda avlıyorum balıklarımı başka deniz yok" (Rifat 102). Anıları onun için oltaya gelen balıklar gibidir. Bu av ritüeli de sadece hafızanın berrak olmaktan uzak sularında gerçekleşir. Örneğin, şimdide yeni eşi Fatma'da bulamadığı cinsel tatmini, K. ile yaşadığı birleşmeleri hatırlayarak bulmaya çalışır: "K.'yı düşündüm. Bizde yatmıştık onunla, kızdı, taşlıktaki odada, yer sedirinde" (Rifat 113). Çünkü Ferruh Sarıbay bugün aradığını zaten geçmişte yaşamıştır. Bu nedenle hatırlama edimi aynı zamanda onun için bir yenilenme/canlanma girişimidir.

Ferruh Bey yer yer aile fertlerini, yalının olduğu muhitten insanları ve onlarla deneyimlediği yaşam kesitlerini hatırlar:

Nene namazı yarı keserse çay vakti yaklaştığından değil, hiç kestiğini görmedim. Çayımızı o verirdi küçük odada. Beyaz namaz bezi, bulut bezi diyelim, kar parçası. Ahretlik Nesibe, eniştemle

yakalanan, komşu kızı küçük ve yanaşmalar. Bahçıvan Rüstem öldü, mızıkacı oldu diyecektim. Mızıka çalmak ölmek mi yoksa! Zurnacı kör Şekip, İbo Reis, dövmüştüm (Rifat 162).

Yalından Aparıman Dairesine Doğru Büyüyen Eksilme: Yalnızlık

Eşini kaybettikten sonra hizmetçisi Fatma tarafından ihtiyaçları karşılanan ve kızlarının tek başına bıraktığı Ferruh Bey, yaşlılığın getirdiği yalnızlık duygu durumundan kurtulmak için yeniden evlenir. Hizmetçisi Fatma yeni eşi olsa da aralarındaki kültür ve muhit farkı Ferruh Sarıbay için yeni bir aşılmazlık anlamına gelir. Böylece evlenmesi de ondaki yaşlılık psikolojisini yoğunlaştıran yalnızlık duygu durumunu dağıtmaz. Alışıl gelmiş düzeni içerisindeki etkinliklerini dahi şekillendiren yalnızlık, Ferruh Bey'i iyice yaşlılık psikolojisine sokar. Yeni eşi Fatma'yla yaşamını, anılarını ve düşüncelerini paylaşamadığından gazetelere kapanır: "Gazete okuyacak besbelli. Sabahtan akşama gazete okur. Niçin çizer altını yazıların kırmızılı yeşilli kalemle! Neler yazar orasına burasına gazetenin" (Rifat 15). Kızları ve damadı Süleyman'ın ilgisizliğine ve onun hakkında düşündükleri tek şeyin mirası olduğu gerçeğine bir de Fatma'nın anlayışsızlığı ve aralarındaki kültürel uçurum eklenince Ferruh Sarıbay'ın yalnızlığı derinleşir. Bireyin ötekinde anlaşılma durumu olan yalnızlık, iletişimsizliği de doğurur. Çünkü "Yalnızlık, başkasıyla olan ilişkiyle tanımlanır" (Borgna 23). Başkalarıyla iletişim kuramama yalnızlığı artırır. Ferruh Bey de çevresini oluşturan insanlarla sağlıklı iletişim kuramaz. Bu da onu yaşlılık hissine kapılmaya ve yalnızlaşmaya iter. Bugünkü çevresinin, onu insan ilişkileri bağlamında doyuramaması, Ferruh Sarıbay'ı anılarına ve geniş bir insan çevresine sahip olduğu gençliğine götürür. Herkesin "kendine döndüğü yalnızlıkta, bir kimsenin kendinde neye sahip olduğu ortaya çıkar" (Schopenhauer 22). Ferruh Bey'in de esas hazinesi kızları ve damadı Süleyman'ın peşinde olduğu mirası değil geçmişi ve hatıralarıdır.

Ferruh Bey'in Fatma ile evlenmekteki maksatlarından biri de yalnızlığını gidermektir. Ancak umulduğu gibi olmaz. Fatma'nın sık sık alışveriş için dışarı çıkması ve Ferruh Sarıbay'ın evde tek kaldığında

yaşlılığından dolayı gereksinimlerini karşılamakta zorlanabileceği gerçeği anlatıcı tarafından şöyle dile getirilir:

Ucuzluğu pahalılığı bahane. Huy. Başında eşarp, elinde çanta, file çıkıp gidiyor, bırakıyor ihtiyarı geride. Kaderleri birbirine bağlı kişiler bir arpa boyu uzaklaşır. Biri pazarda, öbürü burada. O bunu düşünse bu onu, ne iyi. Gözünü oymak da var. Bunu bağlılığı başka. Kadın ihtiyarı düşünüyorsa düşünmek zorunda da ondan. İhtiyar kadını yalnızlıktan arıyor. Can yoldaşı ne de olsa (Rifat 35).

Modernizmin kent algısını değiştirmesi ve apartmanlaşmanın artması da Ferruh Bey için yalnızlığın sebeplerindedir. Gelenekli Türk evinin kalabalık ve şenlikli hayatıyla tüm toplumsal işlevlerini yerine getirerek canlılık yaydığı bir dönemde doğup büyüyen Ferruh Sarıbay, apartman dairesinde dirlik içinde yaşayamaz. Bu da onun için yalnızlığı nadiren görülen bir durum olmaktan çıkarıp modernizmin doğurduğu sabit bir duygu (Talu 149) hâline getirir. Modern yaşam anlayışıyla ortaya çıkan faydacılık ilkesinin ördüğü ilişkiler ağı (Özyurt 115) içerisinde kalan Ferruh Sarıbay'ı kızlarının ikiyüzlülüğü de şimdiki yaşamından soyutlar. Böylece yalnız olmadığı hatıralarına gider:

Katlar, istif edilmiş odunlarıyla balkonlar, kapıcılar, bebeleriyle şalvarlı kapıcı karıları, bir mezarlığın üstüne kurulmuş yapılar gibi geçmiş bir zamanın öreni üstünde alabildiğine huzursuz. Her birinin akşamı ayrı gökten iniyor. Her birinin güneşi başka bir ufuktan doğuyor. Anıların gökleri, akşamları, denizleri, yolları, iskeleleri, hangarları, barakaları, eklenince bu kargaşaya sessizlik çingiraklı yılan dönüşebilir, bir patlama olabilir diye düşünüyor Ferruh Sarıbay düşüncelerine uzaktan baktığı zamanlarda (Rifat 38).

Yalnızlığın baş gösterdiği zamanlarda eski sevgilileri K. ve Aleksandra'ya ait anılarına sığınan Ferruh Bey, nesnelere ona bir şeyler anlattığı kanısındadır. İnsanlarla arasındaki iletişimsizlik onu nesnelere anlam yüklemeye ve hatıralarıyla yaşamaya iter:

Gazetenin söylediğini musluk söylüyor her sabah. Geminin söylediğini halı söylüyor. Katina'nın söylediğini yerde bulunca eğilip aldım. Söylememek için söylüyor ama duymadım. Kapının arkasında biri var. Söylediğine bakma, yüzüme dön. Tabak düzdür yalnızlık gibi. Diş fırçası söylüyordu (Rifat 141-142).

Eski aşkları K. ve Aleksandra'ya mektup yazması, Ferruh Sarıbay'ın yalnızlıktan kurtulmanın yollarını arayışının sonucunda ortaya çıkar. K.'ya yazdığı mektubunda "Seni çok göreceğim geldi" (Rifat 145) gibi ifadelerin yer alması, etrafındaki insanların onu kendilerinden soyutlaması sonucu geçmişteki hayali sevgilisine özlem duymaya başladığını gösterir. Yalnızlık onu kendiliğini inşa eden hatıralarına, mutlu olduğu anlara ve eski ilişkilerine götürür. Şimdide var olmayan hayali kişiliklere ulaşmak için mektup yazma eylemine girişen Ferruh Sarıbay, yalnızlığını bu yolla gidermek ve memnun olmadığı ilişkilerinden özlem duyduğu ilişkilerine dönmek ister: "Kendime dönmek istiyorum, yalıza K.'ya ve Aleksandra'ya. Dün Aleksandra'ya bir mektup yazdım. Bu mektubu K.'nın da okumasını istiyorum" (Rifat 182). Aleksandra'ya yazdığı mektubun sonuna "Beni yalnız bırakma, gel bekliyorum" (Rifat 182) ifadelerini eklemesi onun yalnızlık karşısında hayatta olmayan, hatıralarda kalmış bir kadına bile muhtaç olduğunu imler.

Yalnızlığın Ferruh Sarıbay'ın geçmişini hatırlamasını tetikleemesinin temel sebebi eskiden insan ilişkileri açısından zengin bir çevreye sahip olmasıdır. Gençliğin bitip tükenmesi ve yaşlılığın Ferruh Bey'i sarmalaması, ailesi tarafından ötelenmiş, tek başına bir kenara itilmiş ve yeni eşinin bile ikinci baharı yaşatamadığı bir yalnız olmasını doğurur. Kendisi de İstanbul sokaklarında yaptığı gezintilerde ve uğradığı mekânlarda gençlik günlerini anımsar ve o günleri yaşlılığıyla kıyaslar:

Ben birdenbire mutsuzum. K.'ya gitmeyi düşündüm. (...) Bugün bir rezillik ve pislik içinde yüzüyorsam bu sadece ihtiyarlardan değil, gençlikteki mekanizmanın artık paslanmış olmasından. Bunu Lebon'da çay içerken daha iyi anladım. Bir mıknaş gibi çekerdim kadınları ve yatardık (Rifat 185).

Yaşlıktan Bir Adım Daha İlerisi: Ölüm

En ucundaki evresi yaşlılık olan yaşam "Hedefine yol alan bir mermi gibi"dir (Jung 9) ve hızı ölümlle kesilir. Ferruh Sarıbay'ın da yaşlılığın bütün görünümünü yaşadığı için ölümü yakın hissetmesi ve ölüm tedirginliği duyması kaçınılmazdır. Tükenmez kaygı kaynağı olan ölüm,

"varoluşumuzu karartır ve yarattığı sürekli tehdit o denli dayanılmazdır ki, onu kaçınılmaz olarak bastırmaya yöneliriz" (Malpas, Solomon 53). Buna yaşlılığın getirdiği duygu durumları da eklenince Ferruh Bey ölümü bir "... yanıt yokluğu" (Levinas 12) olarak algılanır. Çünkü eski aşkları ve arkadaşları artık yoktur ve ona yanıt veremediklerinden anılarıyla idare etmek zorunda kalır. Çevresini oluşturan kişilerin ölmesi Ferruh Sarıbay için yaşlanmanın hatta ölmenin ta kendisidir. Bu nedenle K.'ya yazdığı mektubunda "Ölmekle beni öldürmek istediğini biliyorum" (Rifat 145) der. Özellikle eski yaşamını dolduran insanların ölümü ona kaçınılmaz bir sonun varlığını öğretir. Ferruh Sarıbay, "... aşırı yaşlılıktan, iletişim kuramamaktan, diğer canlılara hiçbir katkıda bulunamamanın neden olabileceği uydurmacılıktan acı" (Dolto 12-13) çekse de ölümü arzulamaz fakat yakınlığını duyumsar:

Kimin tutuşturduğu bilinmeyen bir ateş kavurmuş bir bölümü, kül denilmezse de ilk rüzgarda dağılıverecek kömür varaklar göze çarpıyor ocağın iki tuğlası arasında. Yok olmuş görünen geri dönse de ansız, Ferruh Sarıbay bakmıyor onlara, ama o ağırlık başındaki, o kulak çınlaması, ölümü çok yakından duyma, belki o romantizma ağırları, kaburgaya saplanan sancı, o tatsızlık biraz da onların yüzünden (Rifat 54).

Hatıraları gözünün önüne geldikçe, yaşamını anlamlandıran ve çevresini oluşturan kişilerin de öldüğünün farkına varır. Bu, onda ölüm gerçeğinin varlığını doğrular. Kendiliğini inşa eden ve yaşam silsilesinin aşamalarını dolduran kişiler ölmüş ve Ferruh Sarıbay yalnız kalmıştır. Yaşlılık biraz da ölüme karşı tepkisizliği getirir. Çünkü kişi onu yaşamın sınırları içerisinde tutanların bir bir ölümlerine şahit olur ve bu ölüm gerçeğine alışkanlığı doğurur. Bu durum Ferruh Sarıbay için de tam olarak geçerlidir:

Ölüler yatıyor taşlıkta boylu boyunca. K. öldü, karım öldü, anam babam, sabahları çayını içtiğim başı namaz beziyle örülü bütün o kadınlar, komşular öldü, sokakta yürüyenler, vapura binenler, tramvaydakiler. Beyoğlu'nda meyhane dönüşü gördüğüm o kalabalığın yerinde şimdi yeller esiyor. Çoğunun cenaze törenine gittim. Artık kimsenin ölüsünü takmıyorum (Rifat 57).

Yaşlılığını kabullenmesi Ferruh Bey'de yaşamını devam ettirip ettiremeyeceğine karşı şüpheyi tetikler. Çünkü bir apartman dairesinde

onu mutlu edemeyen yeni karısı Fatma'yla "Yat kalk yat kalk" (Rifat 58) şeklinde ilerleyen yaşlılığı ona "Sabah kalkacak mıyız bakalım" (Rifat 58) diye düşündürür. Ferruh Sarıbay'ın ölümün kıyılarında gezdiğinin farkında olmasının yanı sıra eşi, kızları ve damadı da miras konusundaki çıkarları gereği onun ölmesini ister:

Seksen yıllık bir yaşamın dikkat edilmiş ve edilmemiş izlenimleri, kuyruk acıları, tatları, pencereleri, evleri, kentleri, sedirleri, kilimleri, bir sürü döküntü. Fatma gözünün içine bakıyor ölsün diye. O yaşamına bakıyor ölümün sınırlarından. Sahanlığın iki başında iki kapı, iki daire, iki ev karşılıklı. Ölsünler (Rifat 61).

Ferruh Sarıbay, yaşlılığın da verdiği olgunlukla zamanın yıpratıcılığını kavrar. Fakat kızları ve damadı Süleyman'ın açgözlü şekilde miras davası gütmeleri de ona öleceğini veya ölmesinin istendiğini gösterir. Bir dairesini sattığını söylese de Fatma'ya bağışladığına inanan kızı için önemli olan Ferruh Sarıbay ölmeden noter onaylı, taksitli ödemenin gerçekleşmesidir. Ferruh Bey de kızının bu olay karşısında büründüğü tavrıyla, mal varlığının yaşamından/ölümünden daha çok önemsendiği gerçeğiyle yüzleşir:

—Sana kağıtları göstereyim, dedim. Noterden senet verdi. Her ay yirmi bin lira ödemeyi kabullendi.

—Kaç ayda öder! dedi.

Anladım o kadar yaşamazsın, demek istediğini. Kağıtlarımı karıştırdım notlarıma baktım, klasörlerimi elden geçirdim, kimi yazılarım üstüne önemlidir kaydını düştüm. Eski günlerle yeni günler, aradakilerle sonrakiler, gelecektekiler belki de, karanlığa yumulmuşlar, yol kesmek için, zorla sökmek için kurgusunu nerenin bilmiyorum, fırsat kolluyorlar. ZAMAN götürüyor bizden götürebildiğini, gerisini mirasçılar bölüşüyor (Rifat 106).

Fakat "... ölümünden sonrasına bir düzen verebileceğini düşünmek" (Rifat 110) ona saçma gelir. Bu nedenle de mirasını bölüştürmek gibi bir girişimi yoktur. Hatta ona kalsa damadının onun yerine ölmesini ve mal varlığını kimseye kalmamasını ister (Rifat 152). Çünkü yeni eşinin, kızlarının ve damadının ona ilgisizliğinin aksine mal varlığına karşı besledikleri aç gözlülük ve gösterdikleri ehemmiyet Ferruh Bey'i rahatsız eder. Yer yer onların yüzlerine "Kimin öleceği kimin kalacağı belli olmaz" (Rifat 110) veya gıyaplarında "ölmemi isteseler de ölmem" (Rifat 113) gibi ifadeler kullanması bu rahatsızlığını dışa

vurmasındandır. Aşağıdaki cümleler de Ferruh Sarıbay'ın kızları ve damadının yalıtıyı yıktırıp apartman yaptırmaya ısrarlarının nedeninin onu tek başına daireye tıkmak ve ölmesini beklemek olduğunu anlamasıyla bilincinden geçer. Bu nedenle o, apartman dairesini mezarı olarak görür. Ayrıca yaşlılık psikolojisine olumsuz anlamda kapılarak kendini değersiz hisseder:

Birdenbire beni o apartmana param için gömdüklerini (Apartmanı ben yaptırmadım, yaptırdık, Ferhunde, Selime, damatlar ön ayak oldu, hep birlikte yaptırdık.) anlar gibi oldum. Göçmemi istiyorlar. Param için bile değil, sıkıldılar. Biz ondan daha hızlı gidiyoruz, o ağırdan alıyor. Yaklaş! (Rifat 130)

Ferruh Sarıbay arkadaşlarını hatırladığında, onların ölümleri aklına düşer: "...Nurettin Bey öldü karısı da" (Rifat 112), "Aziz tansiyondan öldü" (Rifat 129).

Yaşlılık zamanla Ferruh Bey'in vücudunda da kendini hissettirir. Beraberinde ise ölüm, soğukluğuyla belirir: "Üşümek bir ölüm korkusudur, sıcaklık yaşamın ta kendisi, neden üşüyordu ki" (Rifat 129)!

Ferruh Sarıbay'ın damadı Süleyman, mirasın kızlara doğal olarak da kendisine kalmasını diler. Bunun gerçekleşmesi için Ferruh Bey'in ölmesi gerekir. Fakat tüm yaşlılığına karşın ölüme direnmesi, yaşama isteği ve anılarıyla canlılığını idame etmesi Süleyman'ın sınırlarını bozar. Bu nedenle onu, topraklarını üç kızı arasında bölüştürmek isteyen fakat yapmacıklıkla aldatılan Shakespeare'in Kral Lear'ine (2016) benzeter: "Ölmüyor Lear ölümsüz. Hepsi gider o kalır. Fatma'yı gönderir o kalır. Baba o acımasız. Malını kızları arasında bölüştürmeyen kral" (Rifat 206).

Sonuç

Oktay Rifat'ın modernizmin toplumsal hayata olumsuz etkisi sonucunda bozulan aile bağlarını, kentleşmenin tetiklemeyle insanların hareket alanının apartmanlarla sınırlanmasını ve çıkarıcılığın iletişim kurmada temel şiar hâline gelmesini konu edindiği romanı *Bay Lear*'de, başkişi Ferruh Sarıbay'ın yaşlılığını belirginleştiren

cinsellik, hatırlama edimi, yalnızlık ve ölüm kavramları izlek olarak yer alır. Yaşlılığın getirdiği edilgenlikten kurtularak onu ölüme layık gören kızları ve damadına bir cevap olması için cinselliğini yaşamak isteyen Ferruh Bey, hizmetçisi Fatma ile evlenir. Gençlik döneminde var oluşunu ve canlılığını kadınlarla cinsel birliktelik kurarak ispat eden Ferruh Sarıbay'ın yeni eşi Fatma ile gerçek karı-koca ilişkisi kurmasını kızları ve damadı hor görür. Onların amacı Ferruh Sarıbay'ı yalnızlığına gömmek ve ölümünü hızlandırmaktır. Cinsellik Ferruh Bey için yaşama arasındaki en güçlü bağdır ve canlılığının belirtisidir. O nedenle hem geçmişinde birlikte olduğu kadınları hem de yeni eşi Fatma'yı kadınlıklarıyla ve bedensel özellikleriyle tanımlar. Yaşlılık, Ferruh Sarıbay'da memnuniyetsizlik doğurur. Çünkü tüm canlılığıyla çocukluk ve gençliği onun için ölüme yaklaştığı yaşlılığından daha güzeldir. Bugünün onu doyuma erdirmemesi düne hatıralarla gitmesine neden olur. Hatırlama edimi Ferruh Sarıbay'a apartman hayatının sınırlılığında anıları vasıtasıyla kurtulmasını sağlar. Eski aşkları K. ve Aleksandra, aile üyeleri, arkadaşları ve hatta eski İstanbul mekânlarını, hatırlayarak bugüne taşıdığı anılarında yer alır. Ferruh Sarıbay, kızları ve damadı Süleyman tarafından apartman dairesinin kuşatması altında yalnızlığa terk edilir. Yalı ortamının hareketliliğinden apartman dairesindeki yalnızlığa geçişin zor gelmesi onu iyice yaşlılık psikolojisine sokar. Buna bir de Fatma ile arasındaki yaşantı ve kültür farkının eklenmesi söz konusudur. Böylece yeni eşyle dahi iletişim kuramaz. Yaşlılığı bütün görünüşleriyle yaşayan Ferruh Sarıbay, ölümü de kendine yakın hissetmeye başlar. Bunun etkisiyle onda geçmişine özlem baş gösterir. Aile üyeleri de mirası uğruna onun ölmesini ister ve bunu Ferruh Bey'e belli ederler. Kendini değersiz görmeye başlaması ve çevresini oluşturan insanların tek tek ölümlerine şahit olması da ondaki ölüm tedirginliğini artırır. Ardından ölüme karşı tepkisizlik ve yaşlılığı kabullenme gelir. Romanda Ferruh Sarıbay'ın yaşlılığı cinsellik, hatırlama edimi, yalnızlık ve ölüm kavramlarıyla ortaya çıkar ve bu kavramlar yoluyla yaşlılık olgusu belirginleşir.

Kaynakça

Aristoteles. *Retorik*. Çeviren Furkan Akderin, Say Yayınları, 2009.

Arslan, Nurcan. *Derin Yaşamak Yaşlılık Üzerine*. Sokak Kitapları Yayıncılık, 2015.

Assmann, Jan. *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çeviren Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, 2015

Beauvoir, Simon de. *Yaşlılık*. Çeviren Osman Canberk & Eray Canberk, Milliyet Yayınları, 1970.

Borgna, Eugenio. *Ruhun Yalnızlığı*. Çeviren Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Boym, Svetlana. *Nostaljinin Geleceği*. Çeviren Ferit Burak Aydar, Metis, 2009.

Canatan, Ayşe. *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Palme Yayıncılık, 2008.

Cassin, Barbara. *Nostalji: İnsan Ne Zaman Evindedir?*. Çeviren Seçil Kıvrak, Kolektif Kitap, 2008.

Çopuroğlu, Büşra. *Cities Of Nostalgia: Collision Of Past, Present And Memory in Space in Nostalgia, The Black Book and Ignorance*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Dolto, Françoise. *Ölümü Nasıl Anlatmalı?*. Çeviren Ahmet Tarcan, Uğur Yöntem, Özgü Yayınları, 2004.

Draaisma, Douwe. *Sıla Hasreti Fabrikası Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler*. Çeviren Dürrin Tunç, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

FioRito TA and Routledge C. "Is Nostalgia a Past or Future-Oriented Experience? Affective, Behavioral, Social Cognitive, and Neuroscientific Evidence", *Frontiers in Psychology*. 11:1133.

İleri, Selim. "Oktay Rifat, Romancı", *Cumhuriyet*, S. 26672, 16 Ekim 1998, ss. 12.

Jung, Carl Gustav. *Ölüm ve Ruh, Ölümün Anlamı*. Çeviren Doğan Özkan, Merkuri Yayınları, 1992.

Kalkan, Melek. "Yaşlılık: Tanımı, Sınıflandırılması ve Genel Bilgiler", *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Editör Kurtman Erganlı & Melek Kalkan, Pegem Akademi Yayınları, 2008.

Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. Çeviren Nami Başer, Ayrıntı Yayınları, 2006.

Malpas, Feff ve Robert C. Solomon. *Ölüm ve Felsefe*. Çeviren Nur Küçük, İthaki Yayınları, 2006.

Özyurt, Cevat. "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2007, ss. 111-126.

Ricoeur, Paul. *Hafıza, Tarih, Unutuş*. Çeviren M. Emin Özcan. Metis Yayınları, 2012.

Rifat, Oktay. *Bay Lear*. Adam Yayınları, 1982.

Rifat, Oktay. *Bay Lear*. Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Rifat, Oktay. *Bütün Şiirleri I*. Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Schopenhauer, Artur. *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. Çeviren Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Shakespeare, William. *Kral Lear*. Çeviren Ö. Nutku, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Talu, Nilüfer. "Modernlik Söylemi: Endişeli Bakışlarda Modern Birey", *METU JFA*, S. 27, 2010, ss. 141-171.

Tufan, İsmail. *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*. Aykırı Yayıncılık, 2002.

